

2. Дефорж Р. Анна Київська [пер. з франц. Г. Філіпчук]. Всесвіт, 1991. № 1. С. 3–75.
3. Дефорж Р. Анна Київська [пер. з франц. Г. Філіпчук]. Всесвіт, 1991. № 2. С. 3–78.

Годік К. О.,
кандидат філологічних наук,
Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка
Національної академії наук України (м. Київ)

**КАТЕГОРІЯ “ПОТВОРНОГО” В ЗОБРАЖЕННІ “БІСІВ” В УКРАЇНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРІ І ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ
Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА “СМЕРТЬ”)**

В українській літературі ХХ століття значна частина важливих концептів передана за допомогою естетичної категорії потворного. Це можна спостерігати не лише в поезії, а й в прозових творах, що описують тогочасну суспільно-політичну ситуацію. Не є винятком і “Смерть” Бориса Антоненка-Давидовича. Поданий твір через категорію потворного демонструє процес перетворення людини на “біса”. Оскільки раніше цей аспект творчості письменника не розглядався, такий його аналіз є актуальним.

Перш за все визначимо, що саме ми розуміємо категорії прекрасного. Його можна розглядати як усвідомлену людиною загрозу її існуванню, тим, що підриває людяність, потребує духовного та практичного опанування. В контексті такої категорії може бути розглянутий і згаданий нами твір.

Повість “Смерть” виявилася знаковою для письменника, докорінно змінила уявлення читачів і критиків про нього. Помітний резонанс твору В. Василенко, І. Лакиза, Б. Якубський пояснювали новизною теми, однак у критичних оцінках повісті домінував ідеологічний підхід. “Бісівщина” в ньому є реалізацією концепту потворного. На її прикладі показано злам деструктивної особистості українського варіанту.

В образі головного персонажа (Горобенка) автор змалював українця, комуніста, з типовим українським почуттям меншовартості та вини перед “старшим братом”. Горобенко за всяку ціну хоче бути довіреним комуністом-більшовиком і намагається здобути собі повне довір’я партії, але в цьому йому перешкоджає його національне минуле, з одного боку, і національне сумління, яке він, правда, старається заглушити, з другого. Не маючи довір’я до Горобенка, партія не трактує його як певного й довіреного комуніста, а він від цього глибоко страждає і почувається меншвартним. Врешті Горобенко вирішує здобути собі довір’я партії убивством, оскільки він переконаний, що тільки кров’ю можна здобути місце в партії.

Цікаво, що всі партійні прояви у повісті мають потворні риси, які постійно протиставляються досконалості (прекрасному) старого порядку. Прихід більшовиків в місто перетворює його на моторошну потворну пустку: “Тепер базар був мертвий. Огидливо стирчали гнилими кроквами напівзруйновані ятки. Це жертви боротьби комунвідділу з приватним торгом” [1].

Борис Антоненко-Давидович сам дає у творі й натяк на те, що нова більшовицька влада є “бісівською” за своєю суттю. Про це свідчить наступний уривок: “Тепер базар був мертвий... Десь у кутку під кам’яницею, як неприкаяні, сиділи кілька перекупок з яблуками, ще далі селянський віз, збоку мур, і на ньому розсічений ринвою напис: “Сапожная мастерская Уездсо/беса”. Ринва нещадно розлучила дві частини слова і зробила так, що коли “уездсо” почувало себе якось сиротливо й самотньо, то “беса” було ніби саме на місці. Воно глузливо одскочило від ринви і, показуючи вгору язичка від “б”, знущалося з правовірних міщан... ширило між перекупками, колишніми купчихами й казначейшею всякі непевні чутки й підпирало їхні гадки щодо антихриста (самі ж

признаються, що – бісове...). Горобенко зненацька подумав: “А ось коли б написали по-українському – цього б не було, хай би й ринва розірвала” [1]. Таким чином навіть на словесному рівні більшовицьке показується як негармонійне, потворне. Традиційне українське тут протиставляється йому як довершене, питоме.

Найвищий рівень реалізації потворного у “Смерті” показано при аналізі падіння душі Костя Горобенка. Так, на початку твору він згадує про свій героїчний душевний стан, який асоціюється з прекрасним періодом, коли хлопець був українським націоналістом, мав друзів, кохану. Тепер йому треба від цього позбутися, на символічному рівні знищити людину в собі, стати потворою. Для цієї мети Кость використовує партійну агітацію, намагається максимально відсторонитися від тих речей, які нагадують йому про старі часи. В спогадах про родичів він клеймить їх: “Я ненавиджу його за те, що він був мій батько, і вдячний йому, що його тепер нема” [1]. Кохану Надійку він змушений подумки називати не нареченою, а “безпартійною сволоччю”.

Розуміють потворну природу партії й інші представники громади: “Старому хотілось зробити якусь словесну підготовку, розм’якшити шкіряне серце комуніста, показати йому всі дірки свого убозтва, довести йому, що він тепер уже не купець, а такий самий пролетарій, як і всі” [1]. Таким чином купець підбирає код, за яким сам Горобенко міг би залучити його до партії. Щодо самого Костя старий зауважує, що зовсім недавно він був тихим гімназистом. Так він протиставляє нормальний стан героя, його найкращі роки розбалансованому стану перетворення на потвору.

Таким чином через категорію потворного в поданому творі показано трансформацію людини в “біса”. Така трансформація проходить закономірно: чим більше людина відмовляється від духовних орієнтирів, заперечує прекрасне в своєму житті, відмовляється від базових цінностей, тим швидше перетворюється на потвору.

Категорія потворного в цілому є продуктивною для аналізу концепту “бісовщини” в творах української літератури. Відтак, вона може бути використана для подальших досліджень.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Смерть. Твори: в 2-х т. Київ: Рад. Письменник, 1991. Т 1. С. 220–338. URL: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5>.
2. Аскольдов-Алексеев С.А. Концепт и слово. Русская словесность: от теории словесности к структуре текста: антология. Москва, 1997. С. 267–268.
3. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. URL: <http://www.vehi.net/berdyayev/istoki/>.
4. Долгенко А.Н. Русский декаданс как социокультурный и литературный феномен. Русский язык за рубежом. 2007. № 2. URL: <http://www.russianedu.ru/magazine/archive/viewnumber/2007/2.html>.

Горбач Н. В.,
кандидат філологічних наук,
Запорізький національний університет

ЕССЕ НОМО: ГРАНІ ТАЛАНТУ І ТРАГІЗМ ДОЛІ В ТВОРІ “АПТЕ. НЕЗАКІНЧЕНА ПОВІСТЬ” П. ГЛУХОВСЬКОГО Й М. КОВАЛЬСЬКОГО

Тема Голокосту як свідчення травматичного досвіду Другої світової війни залишилася практично не відрефлексованою українською літературою 1940–50-х рр., що було зумовлено як специфікою літературного процесу України, так і особливостями